

Katarzyna Mroczyńska
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0367-1056>
e-mail: katarzyna.mroczynska@o2.pl

Realizacja struktur typu antypasywnego w języku polskim oraz ich ograniczenia w zakresie aspektu czasownika

Antipassive-like structures in the Polish language and their aspectual restrictions

Abstrakt

Celem niniejszego artykułu jest prezentacja (na podstawie zgromadzonego materiału z języka polskiego) zjawiska antypasywizacji. Realizacja konstrukcji typu antypasywnego w języku polskim jest ściśle powiązana z wielofunkcyjnym, polisemicznym elementem *się*. W niniejszej pracy proponujemy opartą na rozprawie doktorskiej Janic (2013), popartą licznymi przykładami zaczerpniętymi z Narodowego Korpusu Języka Polskiego, klasyfikację różnego rodzaju konstrukcji typu antypasywnego występujących w języku polskim. Przedstawiamy również wyjaśnienie widocznych w zaprezentowanych przykładach pewnych ograniczeń aspektowych w występowaniu konstrukcji typu antypasywnego.

Słowa kluczowe: antypasywizacja, konstrukcja nieprzechodnia, składnia, leksykon, polski, walencja czasownika

Abstract

The aim of this article is the presentation of the process of antipassivization, based on the material culled from the National Corpus of Polish (NKJP). The realization of antipassive-like structures in Polish is closely linked to the multifunctional, polysemous element *się*. In this work we discuss the classification of various antipassive-like structures occurring in Polish, based on Janic's doctoral dissertation (Janic 2013), and illustrate it with numerous examples extracted from the NKJP. We also offer an explanation to certain aspectual restrictions in the occurrence of the antipassive-like structures, which may be seen in the corpus examples.

Keywords: antipassivization, intransitive structure, syntax, lexicon, Polish, verb valency

1. Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest prezentacja (na podstawie zgromadzonego materiału z języka polskiego) zjawiska antypasywizacji, jednej z całego szeregu operacji walencyjnych¹. Sam termin „antypasywizacja” przypisuje się Martinowi Silversteinowi, który wprowadził go do językoznawstwa w latach 60. XX w. w związku ze swoimi badaniami nad językiem chinook². Warto zaznaczyć, że o ile we wczesnych pracach nad antypasywizacją ograniczono występowanie tego zjawiska wyłącznie do języków ergatywnych, to w nowszych badaniach, które rzucają więcej światła na to zagadnienie, stwierdzono występowanie konstrukcji typu antypasywnego również w językach akuzatywnych, np. językach słowiańskich i romańskich.

Realizacja konstrukcji typu antypasywnego w języku polskim jest ściśle powiązana z wielofunkcyjnym, polisemicznym elementem *się*. Choć *się* zostało już gruntownie opisane w literaturze językoznawczej, to jego funkcje wymieniane w pracach z tego zakresu zdają się nie obejmować funkcji antypasywnej³.

I tak np. Laskowski (1998: 191–192) wymienia następujące funkcjonalne typy konstrukcji z morfemem *się*:

- a) niemotywowane czasowniki reflexiva tantum, np. *bać się*;
- b) odimienne i odczasownikowe czasowniki derywowane, gdzie *się* występuje w funkcji morfemu słowotwórczego, np. *starzeć się*;
- c) odczasownikowe konstrukcje dekauzatywne (odnoszące się do samoistnych procesów), np. *Drzwi się otwierają*;
- d) konstrukcje medialne, np. *Jan się buduje pod Krakowem*⁴;
- e) konstrukcje denotujące mimowolny stan, np. *Jej się po prostu nie chce*;
- f) konstrukcje nieosobowe, np. *We wsi buduje się nowa szkoła*;
- g) konstrukcje recyprokalne, np. *Jacek z Wackiem się biją*;
- h) konstrukcje zwrotne *sensu stricte*, np. *Basia się myje*.

W literaturze językoznawczej, morfem *się* często traktowany jest jako zaimek zwrotny w bierniku, a autorzy utrzymują, że historycznie każde jego użycie miało właśnie taki charakter (Kępińska 2001: 143)⁵. Szlifarsztejnowa

¹ Zob. Dixon i Aikhenvald (2000: 7–13).

² Zob. Silverstein (1972).

³ Pragnę podziękować anonimowym recenzentom, których cenne spostrzeżenia, uwagi i sugestie pozwoliły nadać ostateczny kształt temu artykułowi.

⁴ W niniejszym artykule autor utrzymuje, że konstrukcje typu *Jan się buduje pod Krakowem* podawane przez Laskowskiego (1998: 192) stanowią przykład konstrukcji typu antypasywnego z dopełnieniem domyślnym typu 2.

⁵ Zob. Kępińska (2001: 143), Wilczewska (1966: 20).

(1968: 72) wymienia funkcję anaforyczną zaimka *się*, tj. odniesienie się do osoby lub rzeczy wspomnianej wcześniej lub znanej, np. *Piotr dał się pokonać przeciwnikowi*. Ta prastara funkcja, jak określa ją Szlifarszteinowa, odcisnęła wyraźnie widoczne ślady w językach europejskich, nie tylko słowiańskich, ale również w greckim, gockim czy staroislandzkim. Współcześnie, zaimek *się* jest najczęściej traktowany jako element zależny, ściśle powiązany z czasownikiem, a całe wyrażenie czasownikowe posiada swoje własne znaczenie⁶.

W niniejszej pracy proponujemy opartą na rozprawie doktorskiej Janic (2013), popartą licznymi przykładami zaczerpniętymi z Narodowego Korpusu Języka Polskiego (Przepiórkowski et al. 2012; zwany dalej NKJP), klasyfikację różnego rodzaju konstrukcji typu antypasywnego występujących w języku polskim. Przedstawimy również wyjaśnienie widocznych w zaprezentowanych przykładach pewnych ograniczeń aspektowych w występowaniu konstrukcji typu antypasywnego⁷.

2. Klasyfikacja struktur typu antypasywnego w języku polskim

Aby uniknąć nadmiernej restrykcyjności, a jednocześnie zapewnić ramy teoretyczne dla prowadzonej analizy, jako podstawę wyodrębnienia konstrukcji typu antypasywnego na potrzeby niniejszej pracy przyjęto obejmującą całą różnorodność konstrukcji tego typu zarówno w językach ergatywnych, jak i akuzatywnych ogólną definicję strukturalną antypasywu zaproponowaną przez Polinsky (2005):

An antipassive construction is a derived detransitivized construction with a two-place predicate, related to a corresponding transitive construction whose predicate is the same lexical item. In the basic transitive construction, the patient like argument is realized as a direct object; in the antipassive construction, that argument is either suppressed (left implicit) or realized as an oblique complement (Polinsky 2005: 438).

Konstrukcja antypasywna to derywowana zdentranzytywizowana konstrukcja z dwumiejscowym orzeczeniem, powiązana z odpowiadającą jej konstrukcją przechodnią, której orzeczenie to ten sam element leksykalny⁸. W podstawowej konstrukcji przechodniej argument w pozycji pacjensa realizowany jest jako dopełnienie bliższe;

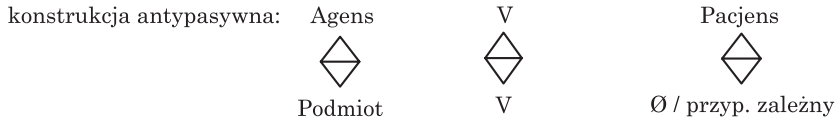
⁶ Por. Nagórko (1997: 140), Saloni (1976: 118), Misz (1966: 15).

⁷ Realizacja struktur typu antypasywnego w języku polskim i odpowiadających im konstrukcji w języku angielskim została szczegółowo opisana przez autorkę w rozprawie doktorskiej Mroczyńska (2018).

⁸ W niniejszym artykule termin *element leksykalny* rozumiany jest jako *rdzeń*, a nie *leksem*.

w konstrukcji antypasywnej, argument ten jest albo zupełnie pominięty (domyślny) lub realizowany w przypadku zależnym⁹.

Podsumowując, zasadniczą koncepcję konstrukcji antypasywnej można przedstawić w sposób zaprezentowany na rysunku 1.

Rys. 1. Koncepcja konstrukcji antypasywnej (Herslund 1997: 77)

Wyraźnie widać (rys. 1), że eksponuje się agensa, podczas gdy pacjens jest zdegradowany; z uwagi na to, że jest niespecyficzny lub nieidentyfikowalny, może w ogóle nie być wspomniany. W tego typu konstrukcjach pacjens może być ewentualnie ujęty w zdaniu, ale uznaje się, że działania agensa nie mają na niego wpływu bądź mają wpływ tylko marginalny (Herslund 1997: 77–78)¹⁰.

Syntaktycznie antypasywizacja prowadzi do utworzenia konstrukcji nieprzechodniej, w której uwaga skupia się na jednym uczestniku, tj. agensie, podczas gdy drugi uczestnik, pacjens, zostaje z wypowiedzenia usunięty lub wyrażony jest w przypadku zależnym. Niemniej jednak, semantycznie, obaj uczestnicy są nadal obecni, albo w sposób dopowiedziany, albo domyślny. Patrząc z tej perspektywy, możemy traktować konstrukcje antypasywne jako konstrukcje umiejscowione gdzieś pomiędzy wydarzeniami z jednym lub dwoma uczestnikami.

Prezentowany w niniejszej pracy, poparty licznymi przykładami zaczerpniętymi z *NKJP*, przegląd struktur typu antypasywnego występujących w języku polskim oparty jest na klasyfikacji zaproponowanej przez Janic (2013).

W ramach konstrukcji typu antypasywnego możemy wyróżnić cztery typy struktur:

a) absolutywne konstrukcje antypasywne z dopełnieniem nieokreślonym, np.:

(1) *Proszę Pani, a on się bije.*

⁹ Tłumaczenie autora.

¹⁰ W taki, dość zawężony, sposób pozycja pacjensa w konstrukcjach typu antypasywnego opisywana jest w literaturze przedmiotu. Jak jednak pokazują przykłady korpusowe, np. z czasownikiem *rządzić* (11) czy *wyśmiewać* (10), realizowana czynność może mieć realny wpływ na pacjensa.

b) absolutywne konstrukcje antypasywne z dopełnieniem domyślnym typu 1, np.:

(2) *Kura się niesie*¹¹. (J)

c) absolutywne konstrukcje antypasywne z dopełnieniem domyślnym typu 2 (3):

(3) *Pójdę się rozliczyć*.

d) konstrukcje antypasywne z dopełnieniem w przypadku zależnym (4):

(4) *Zapytała się kobiety o drogę*.

Przyjrzyjmy się teraz uważniej poszczególnym typom konstrukcji pod kątem cech aspektowych czasownika oraz cech semantycznych i gramatycznych uczestników zdarzenia. Występowanie absolutywnych konstrukcji antypasywnych z dopełnieniem nieokreślonym ogranicza się do grupy czasowników należących do czasowników nazywających działanie fizyczne o charakterze agresywnym (tzw. czasowników „agresywnych”) lub takich, które można w ten sposób interpretować. W tego typu zdaniach dopełnienie jest pomijane i uznaje się je za nieistotne bądź odnosi się je ogólnie do ludzi, sama konstrukcja odczytywana jest w sposób generyczny lub habitualny, a agensowi przypisuje się pewne cechy agresywne. Ta szczególna kategoria operacji zmniejszających walencję odpowiada w znacznym stopniu opisanym przez Levin *characteristic property of agent alternation*, a polskie czasowniki nazywające działanie fizyczne o charakterze agresywnym odpowiadają wymienionym przez nią angielskim *alternating verbs* (Levin 1993: 39). W polskich konstrukcjach tego typu podmiot zwykle wykazuje cechy [+żywotny/+osobowy]; podmiot nacechowany [-żywotny] występuje sporadycznie, a użycie w pozycji podmiotu argumentu o cechach [+żywotny/-osobowy] wydaje się być całkowicie niedopuszczalne (patrz Janic 2013: 143).

Poniżej przedstawiamy listę czasowników nazywających działanie fizyczne o charakterze agresywnym, które mogą występować w języku polskim w połączeniu z *się* w pozycji dopełnienia (patrz Janic 2013: 132). Zaprezentowane poniżej omówienie dotyczy ich zastosowań antypasywnych¹².

¹¹ W polskiej literaturze przedmiotu zauważane są takie pary jak *nieść jajka – nieść się*, i w ujęciu leksykograficznym traktowane są jako dwa odrębne leksemy (zob. *Wielki słownik języka polskiego*). Gdybyśmy przyjęli założenie, że *element leksykalny* odpowiada *leksemowi*, to konstytuowanych przez wymienione czasowniki konstrukcji nie można by traktować jako tranzytywnej i nietranzytywnej. Przy takim ujęciu nie mielibyśmy do czynienia z operacją na argumentach danego czasownika.

¹² Zob. Ruda (2013), gdzie omówiono konstrukcje zawierające *się* z człowiekiem w pozycji dopełnienia (odpowiadające kategorii antypasywu zaprezentowanej w niniejszym opracowaniu) oraz morfologię SE w języku polskim.

- (5) *kopać, pchać, bić, gryźć, pluć, szczypać, przezywać, drapać, drażnić, chlapać, przedrzeźniać, wyśmiewać, rządzić*^{13, 14}

Czasowniki takie jak *kopać, bić, szczypać, przezywać, przedrzeźniać, wyśmiewać, pchać* czy *rządzić* mogą być używane w absolutywnych konstrukcjach antypasywnych z dopełnieniem nieokreślonym, jak to zilustrowano w przykładach (6)–(7) poniżej. Analiza materiału korpusowego, jak również obserwacje własne autora, wskazują, że użycie tego typu ograniczone jest do języka dziecięcego oraz do sytuacji, w których dziecko oskarża kolegów o złe zachowanie lub skarży się na nich. Ponadto, czasowniki te mogą być interpretowane jako antypasywne, gdy podmiot występuje w liczbie pojedynczej, podczas gdy w przypadku podmiotu w liczbie mnogiej interpretacja zdania będzie recyprokalna lub refleksywna. Nieco inaczej zdaje się zachowywać czasownik *pchać*, którego użycie nie jest ograniczone wyłącznie do rejestru dziecięcego i może być on używany również w innych sytuacjach komunikacyjnych. Ponadto czasownik ten może być interpretowany antypasywnie zarówno w liczbie pojedynczej, jak i mnogiej, jak w (8a) i (8b) poniżej:

- (6) *Proszę Pani, a on się bije.* (NKJP)¹⁵
 (7) *Kto się przezywa, sam się tak nazywa.* (NKJP)
 (8) a) *Czego się pchasz?* (NKJP)
 b) *Czego się pchacie?*
 (9) *A Olek się przedrzeźnia! Nie chcę się z nim bawić!*
 (10) *Na początku się wyśmiewali, teraz to zazdroszczą.* (NKJP)
 (11) *Co można zrobić, wojsko rządzi się jak chce – macha ręką pan Paradowski*¹⁶.
 (NKJP)

Ciekawą i wartą odnotowania kwestią jest pozycja linearna *się* w przykładach zaprezentowanych powyżej. Wydaje się, że pozycja przed czasowni-

¹³ *Rządzić*, trafnie zasugerowane przez anonimowego recenzenta jako kolejny przykład czasownika „agresywnego”, wymagałoby dopełnienia bliższego w narzędniku, w przeciwieństwie do pozostałych czasowników, które łączą się z dopełnieniem w bierniku. Różnica ta najprawdopodobniej wynika z indywidualnych możliwości składniowych członu rządzącego dopełnieniem.

¹⁴ Podana w artykule lista czasowników nazywających działanie fizyczne o charakterze agresywnym zawiera czasowniki najczęściej występujące w tym znaczeniu, nie jest to jednak lista zamknięta.

¹⁵ Duże litery w nawiasach okrągłych odnoszą się do źródła, z którego pochodzą prezentowane przykłady: (J) – Janic (2013), (L) – Levin (1993), (NKJP) – Narodowy Korpus Języka Polskiego, (WSJP) – Wielki słownik języka polskiego, (KWSJP) – Korpus Wielkiego słownika języka polskiego (źródło niepublikowane, cytowane w ramach WSJP), pozostałe przykłady pochodzą od autora.

¹⁶ Jak słusznie wskazał anonimowy recenzent, a czego autorka wcześniej nie zauważyła, czasownik *rządzić* czy *wyśmiewać* może konstytuować dwa różne typy konstrukcji antypasywnych, tj. absolutywną konstrukcję antypasywną z dopełnieniem nieokreślonym oraz konstrukcję antypasywną z dopełnieniem w przypadku zależnym.

kiem jest najczęściej jedyną możliwością w przypadku zdań z interpretacją antypasywną. W konstrukcjach recyprokalnych, a także refleksywnych, *się* najczęściej pojawia się w postpozycji linearnej (12), umieszczenie *się* po czasowniku jest również najbardziej naturalnym wyborem w sytuacji, gdy po czasowniku następuje dopełnienie w narzędniku (13). Użycie *się* w prepozycji zarówno w konstrukcji refleksywnej, jak i recyprokalnej wskazuje zazwyczaj na emfazę.

(12) *Pan Stanisław myje się w stawie lub pobliskiej rzece Dramie.* (NKJP)

(13) *Każde z nich kieruje się odrębnymi zasadami.* (NKJP)

Pozycja linearna *się* w konstrukcjach antypasywnych może wynikać z pewnych, jeszcze nie zdiagnozowanych, czynników syntaktycznych, ale może być również uwarunkowana brakiem dopełnienia w tego typu konstrukcjach. W rezultacie *się* użyte po czasowniku znalazłoby się w absolutnej pozycji końcowej w zdaniu, pozycji, którą zajmuje jedynie wtedy, gdy jest używane emfaticznie lub kontrastownie, co nie byłoby możliwe w zdaniu antypasywnym, ponieważ argument takiego zdania jest osobowy nieokreślony, w związku z czym nie może być z niczym porównywany.

Na podstawie przeprowadzonej analizy korpusowej można przyjąć, że absolutywna konstrukcja antypasywna z dopełnieniem nieokreślonym ma charakter najbardziej restrykcyjny. W pozycji podmiotu i dopełnienia mogą się tu pojawić tylko argumenty o cechach osobowych, a konstrukcja występuje jedynie w aspekcie niedokonanym. Ponadto, interpretacja antypasywna jest możliwa tylko wówczas, gdy podmiot jest w trzeciej osobie liczby pojedynczej jak w (6) powyżej. Zastosowanie podmiotu w trzeciej osobie liczby mnogiej prowadziło raczej do interpretacji recyprokalnej lub refleksywnej. Co ciekawe, forma niedokonana zdaje się implikować, że czynność jest wykonywana zwyczajowo, lub że agresja jest nieodłączną cechą agensa. Natomiast zastosowanie formy dokonanej, np. dla czasownika *bić* dopuszczalnej w czasie przeszłym, sugerowałoby raczej konkretną, specyficzną sytuację, a nie sytuację rutynową¹⁷.

Z kolei w antypasywnych konstrukcjach z dopełnieniem domyślnym typu 1, a zwłaszcza typu 2, mamy więcej swobody w doborze zarówno rodzaju argumentów, jak i aspektu czasownika.

Konstrukcja z dopełnieniem domyślnym typu 1 to konstrukcja nieprzechodnia, w której role przypisane do argumentu czasownika nie ulegają modyfikacji, ale dopełnienie może zostać pominięte z uwagi na to, że relacja

¹⁷ *Bić* i *pobić* nie stanowią czystej pary aspektowej, więc opisana w artykule analogia aspekt dokonany – czynność specyficzna oraz aspekt niedokonany – czynność rutynowa, najprawdopodobniej nie da się zastosować do wszystkich analizowanych czasowników.

semantyczna między czasownikiem przechodnim a jego dopełnieniem jest do tego stopnia utrwalona, że można ją w łatwy sposób odtworzyć niezależnie od kontekstu wypowiedzi (Janic 2013: 150), jak w przykładach (14), (15) czy (16).

- (14) a) *Dżon gubi się w tłumie.*
 b) *Dżon zgubił się w tłumie*¹⁸. (NKJP)
- (15) a) *Kaczka niesie się.*
 b) *Kaczka zniosła się dwa razy w tym tygodniu.*
- (16) *Nie mogę wyjść, zatrasnęłam się.*

Niewielka liczba przykładów korpusowych, w których występują czasowniki w tego typu konstrukcji, skłania do wniosku, że jest to konstrukcja o relatywnie ograniczonym zasięgu i przez to mało produktywna w języku polskim.

Natomiast absolutywna konstrukcja antypasywna z dopełnieniem domyślnym typu 2, to konstrukcja, gdzie do odtworzenia pominiętego argumentu dopełnienia nie wystarcza znajomość relacji semantycznej, ale konieczna jest wiedza o szerszym kontekście i sytuacji pragmatycznej wypowiedzi. W przykładach (17)–(19) to kontekst umożliwia nam prawidłową identyfikację niewyrażonego w zdaniu argumentu, a więc semantyczną (leksykalną) konkretyzację konstrukcji przechodniej. Bez znajomości kontekstu lub bez odpowiedniej pozajęzykowej wiedzy możemy nie być w stanie prawidłowo odczytać wypowiedzenia z konstrukcją antypasywną.

Przyjrzyjmy się bliżej przykładom konstrukcji antypasywnych (17a), (18a) i (19a), oraz ich odpowiednikom przechodnim.

- (17) a) *We Frankfurcie trzeba odebrać bagaż i odprawić się jeszcze raz.* (NKJP)
 b) *We Frankfurcie trzeba odebrać bagaż i odprawić go jeszcze raz.*
- (18) a) *Żona opodatkowała się z niepracującym mężem.* (NKJP)
 b) *Żona opodatkowała swoje dochody z niepracującym mężem.*
- (19) a) *Bał się, że zakopie się w śniegu.* (NKJP)
 b) *Bał się, że zakopie samochód w śniegu.*

Jak widzimy, w przykładach występują dwa argumenty czasownika, pomiędzy którymi zachodzi pewien rodzaj relacji dzierżawczej, tj. w (17) pasażer i jego bagaż, w (18) żona i jej dochody, a w (19) kierowca i należący do niego samochód. Bez względu na to, czy będziemy analizować wariant antypasywny (a), czy jego przechodni odpowiednik (b), liczba argumentów semantycznych czasownika, które mogą zostać odtworzone na podstawie dostępnego kontekstu pozostaje taka sama, tj. cały czas mamy dwa argumenty. W wersji

¹⁸ Jak słusznie zauważył anonimowy recenzent, przykład (14) może być również z powodzeniem interpretowany jako konstrukcja zwrotna (*sam siebie zgubił*). Uwaga ta zdaje się potwierdzać wspomnianą już wcześniej tezę, że poszczególne czasowniki mogą konstituować różne typy konstrukcji.

antypasywnej agens jest realizowany zarówno na płaszczyźnie semantycznej, jak i syntaktycznej, podczas gdy pacjens pozostaje obecny w warstwie semantycznej, natomiast usunięty zostaje z płaszczyzny syntaktycznej. Marker się sygnalizuje operację antypasywizacji i przypomina o dopełnieniu, które zostało opuszczone.

Konstrukcja antypasywna z dopełnieniem domyślnym typu 2, podobnie jak inne rodzaje konstrukcji typu antypasywnego, również wydaje się być ograniczona do stosunkowo niewielkiej liczby czasowników zróżnicowanego typu. Niemniej jednak, konstrukcja ta może być dużo bardziej produktywna niż absolutywna konstrukcja antypasywna z dopełnieniem nieokreślonym czy absolutywna konstrukcja z dopełnieniem domyślnym typu 1. Jak pokazują przykłady zaczerpnięte z NKJP, absolutywna konstrukcja antypasywna z dopełnieniem domyślnym typu 2 jest charakterystyczna dla mowy potocznej. Formy takie mogą być nieodnotowane w słownikach, jednak na podstawie danych z NKJP można wyprowadzić pewne uogólnienie, że tego typu konstrukcje są akceptowalne, przynajmniej w mowie potocznej. Zastosowanie tego typu konstrukcji odpowiada intencji mówcy w danej sytuacji pragmatycznej, w której się on znajduje. W pewnych przypadkach może to mieć (zamierzony bądź nie) efekt komiczny, jak w (20) poniżej, gdzie zamierzone znaczenie prawdopodobnie odnosi się do powieszenia płaszcza (np. w sytuacji, gdy wieszak znajduje się zbyt wysoko), a raczej niezamierzona, komiczna interpretacja mogłaby odnosić się do popełnienia samobójstwa poprzez powieszenie się.

(20) *Nie mogą się powiesić.*

(21) a) *Sama się Pani (s)pakuje?*

b) *Sama Pani (s)pakuje swoje zakupy?*

Jeśli chodzi o właściwości argumentu w pozycji podmiotu w konstrukcjach antypasywnych z dopełnieniem domyślnym typu 1 i typu 2, to w większości przypadków są to argumenty posiadające cechy [+żywozny/+osobowy], jak w (14) czy (16). Możliwe jest również połączenie cech [+żywozny/-osobowy], jak w przykładzie (15), jednak jest to kombinacja raczej rzadka. Połączenie cech [-żywozny/-osobowy/+antropomorficzny] dopuszcza się jedynie w przypadku, gdy zakładamy, że podmiot przejawia cechy antropomorficzne, jak np. w zdaniu (22) z konstrukcją antypasywną typu 2, gdzie firma jest utożsamiana z właścicielami, którzy zamykają działalność.

(22) *Firma zwiija się z rynku.* (NKJP)

Z kolei w konstrukcji antypasywnej z dopełnieniem eksplikującym pacjensa w pozycji dopełnienia dalszego (zamiast w zablokowanej przez się pozycji dopełnienia bliższego), w ostatnim wyróżnionym rodzaju konstrukcji antypasywnych, możemy zaobserwować pełny paradygmat fleksyjny,

obejmujący wszystkie formy, a czasowniki mogą tu występować zarówno w aspekcie dokonanym, jak i niedokonanym, jak w (23):

(23) a) *Zapytała się kobiety o drogę.*

b) *Pytała się kobiety o drogę.*

Chociaż w tej klasie dopełnienie nie jest całkowicie usunięte, to jest użyte w wyrażeniu przyimkowym i/lub przypadek zmieniony jest z biernika na dopełniacz, narzędnik czy miejscownik.

Rozkład poszczególnych cech w różnego rodzaju konstrukcjach antypasywnych zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 1. Rozkład poszczególnych cech w różnego rodzaju konstrukcjach antypasywnych^a

	absolutywna konstrukcja antypasywna z dopełnieniem nieokreślonym	absolutywna konstrukcja antypasywna z dopełnieniem domyślnym typu 1	absolutywna konstrukcja antypasywna z dopełnieniem domyślnym typu 2	konstrukcja antypasywana z dopełnieniem w przypadku zależnym
[+osobowy/+ żywotny] argument w pozycji podmiotu	+	+	+	+
[-osobowy /+ żywotny] argument w pozycji podmiotu	-	+ (rzadko)	-	-
[-osobowy /- żywotny] argument w pozycji podmiotu	-	-	-	-
[+osobowy /+ żywotny] argument w pozycji dopełnienia	+	-	-	+
[-osobowy /+ żywotny] argument w pozycji dopełnienia	-	-	-	-
[-osobowy/- żywotny] argument w pozycji dopełnienia	-	+	+	+
typ dopełnienia	arbitralny	generyczny	sugerowany	realizowany, ale w przypadku zależnym
aspekt niedokonany	+	+	+	+
aspekt dokonany	-	+	+	+
paradygmat flekcyjny ^b	niepełny	pełny, jeśli podmiot ma cechy [+żywotny/+osobowy]; niepełny, jeśli podmiot ma cechy [+żywotny/-osobowy]	pełny	pełny

^a Przedstawiona klasyfikacja struktur antypasywnych opracowana na podstawie Janic (2013).

^b Paradygmat flekcyjny analizowany jest tu w ujęciu kategorii osoby i liczby.

Wydaje się, że w konstrukcjach typu antypasywnego ważną rolę odgrywa opozycja między argumentem o cechach osobowych a argumentem nieposiadającym takich cech. Znakomita większość przebadanych przykładów korpusowych konstrukcji antypasywnych wymaga w pozycji podmiotu argumentu żywotnego, co więcej, posiadającego cechy osobowe. Poszczególne konstrukcje typu antypasywnego różnią się pod względem prezentowanego aspektu i paradygmatu fleksyjnego. O ile absolutywne konstrukcje antypasywne z dopełnieniem nieokreślonym występują wyłącznie w aspekcie niedokonanym (2), to konstrukcje antypasywne z dopełnieniem domyślnym typu 1, typu 2 oraz konstrukcje antypasywne z dopełnieniem w przypadku zależnym mogą występować zarówno w formie niedokonanej, jak i dokonanej, odpowiednio w przykładach (14), (21) oraz (23).

Gdy podmiot nosi cechy [+żywotny/+osobowy] jak w (14), wówczas paradygmat fleksyjny jest pełny, ponieważ konstrukcja może być używana w każdej osobie, zarówno w liczbie pojedynczej, jak i mnogiej. Z kolei w zdaniach, gdzie podmiot wykazuje cechy [+żywotny/-osobowy] jak w (15), konstrukcja antypasywna pojawia się zarówno w aspekcie dokonanym, jak i niedokonanym, ale jedynie w trzeciej osobie liczby pojedynczej i mnogiej. Użycie aspektu niedokonanego wskazywałoby na niezbywalne cechy, które można przypisać podmiotowi, np. kaczki znoszą jajka (15a), Dżon ma słabą orientację przestrzenną i często się gubi (14a). Z kolei zastosowanie aspektu dokonanego sugerowałoby raczej, że mamy do czynienia z jednorazowym zdarzeniem, np. kaczka zniosła jajko (15b), a Dżon się zgubił (14b), co niekoniernie oznacza, że są to powtarzalne zdarzenia wynikające z cech podmiotu.

3. Propozycja wyjaśnienia ograniczenia konstrukcji antypasywnych w zakresie aspektu

Po zebraniu materiału korpusowego i przeprowadzeniu jego analizy nasuwa się pytanie, dlaczego czasowniki agresywne występują w konstrukcji antypasywnej tylko w aspekcie niedokonanym, podczas gdy inne kategorie czasowników występujących w przekształceniach antypasywnych mogą pojawiać się zarówno w aspekcie niedokonanym, jak i dokonanym. Podejmiemy próbę wyjaśnienia tej, przynajmniej pozornej, niespójności przy pomocy zrewidowanego podejścia konstruktywistycznego zaproponowanego przez Ramchand (2008).

Co do zasady, w operacjach walencyjnych, a tym samym również w strukturach antypasywnych, bierzemy pod uwagę całość otoczenia, w którym pojawia się element leksykalny w strukturze zdarzenia. Uwzględniamy

argumenty czasownika (niezbędnych uczestników zdarzenia), których liczbę i rodzaj określa kognitywnie adekwatna sytuacja. Jednakże sposób, w jaki ci uczestnicy są wyrażeni (jawnie bądź niejawnie), może zależeć od systemu gramatycznego danego języka, w związku z czym logiczne i gramatyczne argumenty danej konstrukcji nie zawsze się pokrywają. Dlatego też, wyjaśniając zjawisko walencji czasownika, językoznawcy prezentują różne, często rozbieżne stanowiska (Bloch-Trojnar, Malicka-Kleparska 2015: 4).

Ponieważ zarówno sam czasownik, jego argument i uzupełnienia, jak też ewentualne modyfikatory wpływają na sposób prezentacji zdarzenia, można postawić pytanie, czy zdarzenia „biorą swój początek” na poziomie składni, leksykonu czy semantyki. W zależności od tego, jakiej udzielimy odpowiedzi, możemy skłaniać się do przyjęcia jednego z dwóch podstawowych podejść co do poziomu, na którym reprezentowane są zdarzenia, tj. poglądów typu leksykalistycznego¹⁹ lub konstruktywistycznego²⁰. Choć poglądy te są często sobie przeciwstawiane, gdyż różnią się co do kwestii, jaką część znaczenia można przypisać do leksykonu, a jaką do składni, to podejścia te często się zazębiają, dzieląc wspólne założenie, że znaczenie zdania wynika z czasownika i jego argumentów. Stąd zdarza się, że w podejściu leksykalistycznym pojawiają się pewne elementy poglądów konstruktywistycznych, a niektórzy przedstawiciele obozu konstruktywistycznego przyznają, że semantyka czasownika może wpływać na możliwości organizacji zdarzenia w zakresie czasu gramatycznego i aspektu²¹.

Prezentowany artykuł zasadniczo został opracowany w teoretycznych ramach leksykalistycznych, w oparciu o założenie, iż leksykon posiada swoje własne operacje generatywne, a wybór kategorii może następować na poziomie składni za pośrednictwem cech czasownika²². Stąd to właśnie leksykalna semantyczna reprezentacja czasownika określa morfosyntaktyczną realizację jego argumentów²³.

Na drugim biegunie teorii językoznawczych dotyczących uogólnień językowych znajdują się poglądy typu generatywno-konstruktywistycznego,

¹⁹ Podejście leksykalistyczne prezentują m.in. Levin i Rappaport Hovav (1995), Reinhart (2002), Chierchia (2004), Everaert et al. (2012), Rappaport Hovav i Levin (2012) oraz Bloch-Trojnar (2013).

²⁰ Zwolennikami podejścia konstruktywistycznego są m.in. Borer (2005a, b) i Ramchand (2008).

²¹ Omówienie starszego typu podejścia leksykalistycznego i nowszego podejścia konstruktywistycznego opartego na rdzeniu znajdziemy w Malicka-Kleparska (2013).

²² Zob. m.in. Chomsky (1965), Emonds (2000), Reinhart (2002), van Gelderen (2013).

²³ Poglądy typu konstruktywistycznego nawiązują do Zasady Projektacji (ang. *Projection Principle*) Chomsky’ego (1986: 84), która zakłada, że właściwości leksykalne oraz właściwości strukturalne odnoszące się do danego zdarzenia muszą być takie same.

w których skrajnej formie zakłada się, że rdzeń leksykalny w ogóle nie zawiera żadnych istotnych informacji z punktu widzenia składni; hasło leksykalne to jedynie zbitka informacji kognitywnych i encyklopedycznych. Co za tym idzie, wychodząc od Programu Minimalistycznego Chomsky'ego²⁴, uznaje się, że składnia stanowi jedyny mechanizm generatywny gramatyki.

Zarówno podejście leksykalistyczne, jak i konstruktywistyczne występują w skrajnych i bardziej łagodnych wersjach. W prezentowanym artykule zakładamy, iż tzw. Leksykon Dynamiczny (ang. *Dynamic Lexicon view*) (Ramchand 2008: 16; zob. też Levin i Rappaport 1995) stanowi bardziej elastyczne ramy dla analizy operacji antypasywnych w języku polskim. W podejściu tym zakłada się, że istnieją pewne obszary, w których następuje wymiana informacji między morfologią i składnią. Jednakże w ramach tego poglądu dopuszczalne przekształcenia składniowe uzasadniające alternacje czasownikowe ograniczone są do minimum.

Ramchand (2008: 17) jest zwolenniczką podejścia konstruktywistycznego, ale prezentuje łagodną formę poglądów konstruktywistycznych, które w zasadzie w znacznej mierze pokrywają się w analizowanym zakresie z poglądami głoszonymi przez umiarkowany obóz leksykalistyczny (ang. *Dynamic Lexicon View*) wspomniany powyżej. Ramchand zakłada, że czasowniki (tj. rdzenie) zawierają jednak pewne informacje dotyczące doboru składniowego. W artykule korzystamy z teorii zaproponowanej przez Ramchand do wyjaśnienia zależności aspektowej w konstrukcjach typu antypasywnego.

Ramchand (2008) proponuje dwa poglądy na temat rdzeni wyrazów, które zasadniczo odpowiadają dwóm przeciwstawnym biegunom debaty językoznawczej dotyczącej podziału pracy między leksykonem a składnią:

- (a) Rdzeń wyrazu nie zawiera żadnych informacji, nawet na temat cech kategoryalnych, istotnych z syntaktycznego punktu widzenia (ang. *naked root*)²⁵.
- (b) Rdzeń może zawierać pewne informacje syntaktyczne, poczynając od informacji na temat kategorii po syntaktyczne informacje selekcyjne oraz pewien zakres informacji na temat struktury argumentowej, w zależności od konkretnej teorii. Informacje te są mapowane w sposób systemowy na reprezentację syntaktyczną, w której są bezpośrednio kodowane (ang. *well-dressed root*).

Oparta na strukturze zdarzenia teoria projekcji syntaktycznej opracowana przez Ramchand (2008) jest bliższa poglądom typu *well-dressed root*. Badaczka skłania się do poglądu, że pewien zakres informacji selekcyjnych, które wpływają na sposób, w jaki element leksykalny może być łączony ze

²⁴ Zob. Chomsky (1995).

²⁵ Por. Marantz (2000) oraz Borer (2005a, b).

strukturą syntaktyczną, jest jednak zakodowany w czasowniku oraz twierdzi, iż konkretna struktura syntaktyczna ma specyficzną interpretację semantyczną. Konstrukcje mają znaczenie, gdyż są w sposób systemowy tworzone w ramach systemu generatywnego, a system ten zawiera dające się przewidzieć korelaty znaczeniowe (Ramchand 2008: 9, 18).

Opracowana przez Ramchand propozycja odnosi się do fazy budowania zdarzeń (ang. *event-building phase*) w składni (w ramach tej propozycji faza budowania zdarzenia to faza następująca przed oznaczaniem/sprawdzaniem przypadku, uzgadnianiem, wprowadzaniem formy czasu gramatycznego czy innych modyfikacji), czyli przed pierwszą fazą składni, jak określa to Ramchand. Musimy dokonać tu rozłożenia informacji, które zgodnie z poglądami leksykalistycznymi miały znajdować się w leksykonie, na zbiór odrębnych kategorii, posiadających specyficzne tryby łączenia syntaktycznego i semantycznego (Ramchand 2008: 23).

Ramchand (2008) stoi na stanowisku, że ustalenie pierwotnych typów ról odpowiada ustaleniu pierwotnych elementów dekompozycji zdarzenia. W swojej teorii wyróżnia sprawców (ang. *initiators*, którzy zasadniczo pokrywają się z argumentami zewnętrznymi) oraz odbiorców (ang. *undergoers*, *resultees*, odpowiednio „tematy” zdarzeń procesualnych i zdarzeń rezultatywnych) jak również uzupełnienia (ang. *paths* i *rhemes*, będące zasadniczo elementami opisu zdarzenia). W swojej propozycji Ramchand przyjmuje, że można wyróżnić trzy funkcjonalne człony nadrzędne w strukturze zdarzenia (ang. *head*): *init*[iation], *proc*[ess] oraz *res*[ult], które zasadniczo interpretuje się jako właściwości uruchamiające semantyczny układ zdarzenia. Badaczka zgadza się co do tego, że elementy leksykalne wnoszą znaczną ilość treści konceptualnej i encyklopedycznej, ale jak twierdzi, zawartość ta może być dostępna i wykorzystana w ramach językowego systemu komputacyjnego za pośrednictwem informacji na temat właściwości syntaktycznych. Dlatego też informacje na temat właściwości syntaktycznych stanowią jedyne kodowanie syntaktyczne niezbędne w elemencie leksykalnym, żeby zapisać strukturę na poziomie składni. Stąd element leksykalny posiada pewne właściwości kategoriałne i to one odpowiadają za selekcję i za obstrzenia w użyciu czasownika. Dany czasownik może mieć wszystkie cechy kategoriałne bądź tylko niektóre z nich (Ramchand 2008: 44–66).

Ramchand (2008: 47) w następujący sposób definiuje projekcje, które mogą pojawić się w zaproponowanej przez nią konstrukcji:

- a) *initP* wprowadza zdarzenie-przyczynę i licencjonuje argument zewnętrzny („podmiot” przyczyny – ang. INITIATOR)
- b) *procP* określa charakter zmiany procesu i licencjonuje argument podlegający zmianie („podmiot” procesu = ang. UNDERGOER)

c) *resP* wprowadza „element rezultatu”, „telos”, zdarzenia i licencjonuje argument, na którym skupia się rezultat („podmiot” rezultatu – ang. RESULTEE).

Jak teoria zaprezentowana powyżej może pomóc nam wyjaśnić ograniczenia w stosowaniu czasowników agresywnych, których zastosowanie antypasywne sprowadza się jedynie do formy niedokonanej? Żeby zrozumieć całą tę „układankę”, przypomnijmy, że przyjmujemy, iż polskie czasowniki „agresywne” odpowiadają *characteristic properties of agent alternations* w klasyfikacji czasowników zaprezentowanej przez Levin (1995). Jeżeli przyjmiemy takie założenie, to możemy stwierdzić, że czasowniki „agresywne” odnoszące się do pewnych cech charakterystycznych agensa posiadają właściwość *init* i *proc*, ale brak w nich elementu *res*, gdyż oznaczają pewne powtarzalne, zwyczajowe czynności, i jako takie powinny być ateliczne i w aspekcie niedokonanym, a nie dokonanym.

Co za tym idzie, reprezentacja syntaktyczna zgodna z poglądami prezentowanymi przez Ramchand będzie zawierała dwa elementy, tj. projekcję przyczynową i projekcję procesualną. Agens jest inicjatorem czynności, którą wykonuje na pacjencie. Nie otrzymujemy projekcji rezultatywnej, gdyż żaden rezultat nie jest zakodowany w elemencie leksykalnym, tzn. czasowniku nazywającym działanie fizyczne o charakterze agresywnym odnoszącym się do pewnych cech charakterystycznych agensa²⁶.

Tak więc reprezentację syntaktyczną przykładu (24) zgodnie z podejściem Ramchand należałoby przedstawić jak na diagramie 1.

(24) *Marek się bije*^I.

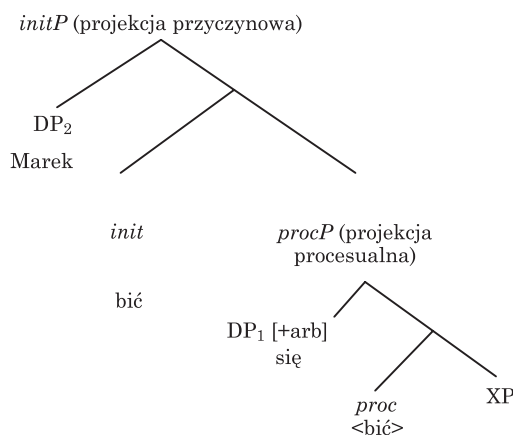

Diagram 1. Reprezentacja syntaktyczna przykładu (24)

²⁶ Obserwacja o związku aspektu niedokonanego z brakiem zmiany stanu (brak rezultatu) wyrażanym w semantyce czasownika została przedstawiona również w literaturze polonistycznej. Zob. R. Laskowski (1998: 151–171) i Piernikarski (1969).

Założyliśmy, że czasowniki „agresywne” takie jak *bić* określa się jako [*init, proc*], tj. czasownik ten ma nieustrukturyzowaną leksykalną zawartość encyklopedyczną (związaną z siecią skojarzeń konceptualnych funkcjonujących w umyśle użytkownika języka), która określa proces i warunki jego zapoczątkowania. Budowanie zdarzenia to proces rekurencyjny, tak więc, zaczynając od dołu reprezentacji w diagramie 1, czasownik *bić* połączy się DP (ang. *Determiner Phrase* – fraza przedimkowa) w pozycji specyfikatora i zrealizuje projekcję procesualną. Ponadto, ponieważ *bić* posiada cechę *init*, może teraz połączyć się raz jeszcze z *procP*, które z kolei realizuje projekcję *init*. Otrzymujemy nowy obiekt składniowy, który następnie łączy się ze specyfikatorem, żeby zrealizować projekcję *initP*. W naszej konstrukcji DP₁ odpowiada inicjatorowi/sprawcy (Marek), a DP₂ odpowiada pacjensowi (arbitralnemu dopełnieniu, czyli ogólnie innym ludziom, tutaj wyrażonemu za pomocą *się*). XP odpowiada uzupełnieniu frazy procesualnej, które w naszym przykładzie nie jest w sposób wyraźny określone, ale pozycja ta może zostać wypełniona zmienną kontekstową.

Inne czasowniki występujące w alternacjach antypasywnych, takich jak konstrukcje antypasywne z dopełnieniem domyślnym typu 1 i typu 2 nie odnoszą się do żadnych cech szczególnych agensa, ale raczej do wykonywanych przez niego czynności. Gdy analizujemy np. czasownik *pakować*, który może występować zarówno w aspekcie dokonanym, jak i niedokonanym, będziemy utrzymywać pogląd, że zawartość leksykalna tego czasownika w znaczeniu, w jakim stosowany jest on w konstrukcjach antypasywnych, obejmuje wszystkie trzy wyżej wspomniane właściwości, tj. [*init, proc, res*]. Przy tego typu czasownikach, dopełnienie DP pełni zarówno funkcję pacjensa (ang. *undergoer*), jak i rezultatu (ang. *resultee*), a czasownik zawiera trzy przyczynowo powiązane zdarzenia składowe, tak jak przedstawione to zostało na diagramie 2.

Według Ramchand (2008) diagnostykę dla czasowników typu [*init, proc, res*] stanowi fakt, że mogą one dobrać proste określenia miejsca jako uzupełnienie reumatyczne projekcji rezultatywnej do opisanego ostatecznego osiąganego rezultatu. Przykłady (25a) i (25b) poniżej mogą być rozbudowane o takie właśnie określenia miejsca.

Stąd wypowiedzenia takie jak np. (25) będą miały reprezentację syntaktyczną jak ta zaprezentowana na diagramie 3.

- (25) a) *Ania pakowała^I się (do walizki).*
 b) *Ania spakowała^P się (do walizki)²⁷.*

²⁷ I – aspekt niedokonany, P – aspekt dokonany.

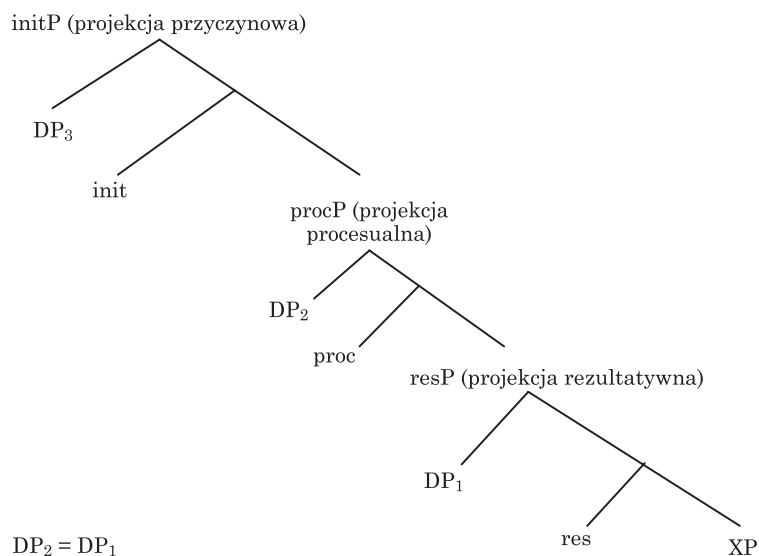

Diagram 2. Trzy przyczynowo powiązane zdarzenia składowe czasownika

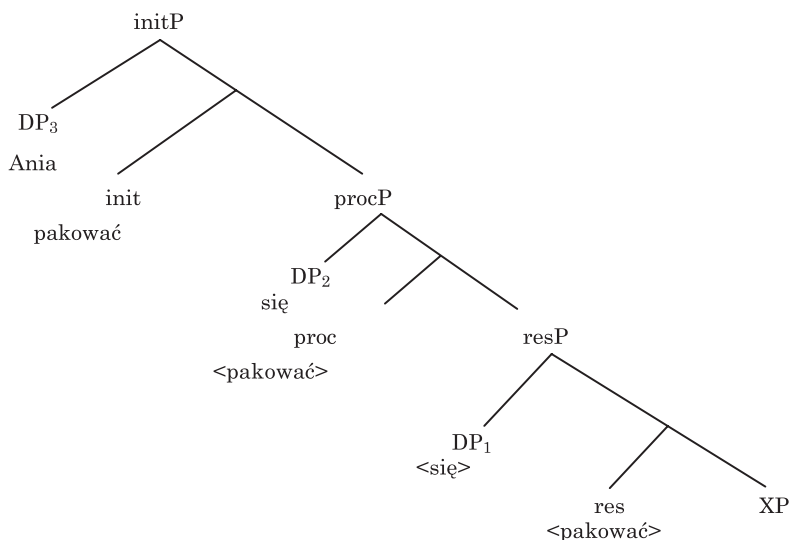

Diagram 3. Reprezentacja syntaktyczna wypowiedzenia 25

Dopełnienie DP przechodzi proces czasownikowy, który prowadzi do ostatecznego stanu lub miejsca, tak jak opisano to wyrażeniem przyimkowym w nawiasach okrągłych w przykładzie (25); rzeczy, które pakuje Anna, trafiają np. do walizki. Według Ramchand (2008: 83) wyrażenie przyimkowe oznaczające statyczną lokalizację powinno wystąpić w pozycji uzupełnienia

statycznej projekcji rezultatywnej. Wydaje się, że fraza rezultatywna może wystąpić zarówno w aspekcie dokonanym, jak i niedokonanym w zależności od tego, czy proces został zakończony, czy też nie²⁸.

4. Podsumowanie

Po dokonaniu przeglądu klasyfikacji zaproponowanej przez Janic oraz po przeanalizowaniu przykładów zaczerpniętych z NKJP zauważamy, że zastosowanie markera *się* może wskazywać na brak pacjensa i występowanie konstrukcji typu antypasywnego. Stąd klasyfikacje proponowane w literaturze przedmiotu można uzupełnić o jeszcze jedną funkcję *się*, tj. funkcję antypasywną.

Dokonaliliśmy podziału konstrukcji typu antypasywnego na dwie główne kategorie, tj. konstrukcje absolutywne oraz konstrukcje antypasywne z dopełnieniem przesuniętym do przypadku zależnego. Te pierwsze podzielono dalej na trzy podkategorie (konstrukcje z dopełnieniem nieokreślonym, z dopełnieniem domyślnym typu 1 i z dopełnieniem domyślnym typu 2). W każdym z tych przypadków, w wyniku antypasywizacji, wypowiedzenie staje się nieprzechodnie, uwaga skupia się na czynności, do której odnosi się czasownik, a pacjens zostaje odsunięty na dalszy plan.

W przypadku absolutywnych konstrukcji antypasywnych z dopełnieniem nieokreślonym, jak w przykładach (6)–(11), wypowiedzenie interpretowane jest jako odnoszące się do pewnych czynności generycznych i cech charakterystycznych agensa. Pominięcie dopełnienia i zastąpienie go elementem *się* skutkuje interpretacją wewnętrzną roli theta czasownika ograniczającą się do argumentów posiadających cechy [+osobowy, +generyczny, +liczba mnoga]. Ponadto, tego typu konstrukcja antypasywna może występować tylko w aspekcie niedokonanym.

Kolejna grupa analizowanych konstrukcji – konstrukcje antypasywne z dopełnieniem domyślnym typu 1 – to ograniczona, stosunkowo mało produktywna grupa w języku polskim; derywacja typu antypasywnego wydaje się dość oczywista w przypadku takich czasowników jak *nieść się*, *zatrzasnąć się* czy *zgubić się*, których znaczenie leksykalizuje argumenty czasownika jak w przykładach (14)–(16).

²⁸ Jak zauważył anonimowy recenzent, w języku polskim czasowniki, które nie wyrażają zmiany stanu (nawet jeśli mają charakter dynamiczny), co do zasady nie mogą być dokonane. Zob. Laskowski 1998: 152–169, gdzie zaprezentowana została klasyfikacja znaczeniowa czasowników i jej powiązania z kategorią aspektu. W świetle tej uwagi, przeprowadzona na podstawie teorii Ramchand (2008) analiza zdaje się tylko potwierdzać ustalone już wcześniej fakty.

Jeśli natomiast chodzi o konstrukcje antypasywne z dopełnieniem domyślnym typu 2, wydaje się, że zaprezentowane derywacje (17)–(22) również pasują do definicji konstrukcji antypasywnych. Choć ich użycie jest wysoce uzależnione od kontekstu, to stanowią one najbardziej produktywną klasę z wymienionych powyżej. Ograniczone do języka potocznego, występowanie konstrukcji antypasywnych z dopełnieniem domyślnym typu 2 wydaje się zjawiskiem dość częstym, co potwierdzają liczne przykłady zaczerpnięte z NKJP.

Wreszcie konstrukcje antypasywne z dopełnieniem przesuniętym do przypadku zależnego, jak w przykładzie (23), pełnią podobną funkcję jak struktury zaprezentowane powyżej, tj. ich zastosowanie prowadzi do pomniejszenia znaczenia dopełnienia i skupienia uwagi na samej czynności. Choć w tej klasie dopełnienie nie jest całkowicie usunięte, to jest użyte w wyrażeniu przyimkowym i/lub przypadek zmieniony jest z biernika na dopełniacz, narzędnik czy miejscownik. Występowanie tego typu konstrukcji również nie jest zbyt częste, a sama konstrukcja nie jest szczególnie produktywna.

Dystrybucja konstrukcji typu antypasywnego w języku polskim zdaje się zależeć od czynników związanych z dyskursem oraz od leksykalnego znaczenia czasownika. Ponadto, odmienne zachowanie czasowników w kontekście ich występowania z *się* można przypisać polisemicznej naturze tego elementu, jak i wielorakim funkcjom, jakie słowo to może pełnić. Dopuszczalność różnych interpretacji – z jednej strony refleksywnych, refleksywnej czy recyprokalnej, z drugiej strony antypasywnej – może być wynikiem jeszcze niezakończonego procesu gramatyzacji konstrukcji typu antypasywnego w języku polskim²⁹.

W artykule zaproponowaliśmy również wyjaśnienie selektywnego zachowania analizowanych czasowników, jeśli chodzi o aspekt, w jakim mogą one wystąpić. Wydaje się, że występowanie czasowników nazywających działanie fizyczne o charakterze agresywnym jedynie w aspekcie niedokonanym można powiązać z faktem, że w znaczeniu tych czasowników zakodowana jest jedynie projekcja procesualna i przyczynowa, a brak w nim projekcji rezultatywnej, gdyż czasowniki te odnoszą się do czynności powtarzalnych, zwyczajowych. Stąd konstrukcja antypasywna może być zrealizowana jedynie w aspekcie niedokonanym. Pozostałe czasowniki biorące udział w przekształceniach typu antypasywnego odnoszą się do pewnych czynności, które agens może wykonywać, a nie do cech, które posiada. Znaczenie tych czasowników

²⁹ Ewolucja poszczególnych alternacji, wprowadzenie rozróżnienia aspektowego w językach indoeuropejskich, ze szczególnym uwzględnieniem zmian w języku polskim, w ujęciu historycznym została szczegółowo przedstawiona przez Rokoszową (1981).

obejmuje wszystkie trzy właściwości, tj. projekcję rezultatywną, procesualną i przyczynową, dlatego też czasowniki te mogą być stosowane zarówno w aspekcie dokonanym, jak i niedokonanym.

Literatura

- Bloch-Trojnar M. (2013): *A note on the alleged hybrid status of -nie/-cie in Polish*. [W:] *Ambiguity. Multifaceted structures in syntax, morphology and phonology*. Red. A. Bondaruk, A. Malicka-Kleparska. Lublin, s. 35–58.
- Bloch-Trojnar M. (2015): *Grammatical aspect and the lexical representation of Polish verbs*. "Poznań Studies in Contemporary Linguistics" 51(4), s. 487–510.
- Bloch-Trojnar M., Malicka-Kleparska A. (2015): *Introduction to aspect vs. verbal and nominal valency*. Referat wygłoszony na 48. Dorocznym Zjeździe Societas Linguistica Europea, 2–5 września 2015 University Centre for Linguistics (LUCL). Leiden.
- Borer H. (2005a): *Structuring sense*. Vol. I: *In name only*. Oxford.
- Borer H. (2005b): *Structuring Sense*. Vol. II: *The normal course of events*. Oxford.
- Chiercha G. (2004): *A semantics for unaccusatives and its syntactic consequences*. [W:] *The unaccusativity puzzle: Explorations of the syntax-lexicon interface*. Red. A. Alexiadou, E. Anagnostopoulou, M. Everaert. Oxford, s. 22–59.
- Chomsky N. (1965): *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge.
- Chomsky N. (1986): *Barriers. Linguistic Inquiry Monograph Thirteen*. Cambridge.
- Chomsky N. (1995): *The Minimalist Program*. Cambridge.
- Dixon R. M. W., Aikhenvald A. Y. (red.) (2000): *Changing valency: Case studies in transitivity*. Cambridge–New York.
- Emonds J. (2000): *Lexicon and grammar: The English syntacticon*. Berlin.
- Everaert M., Marelj M., Siloni T. (2012): *The theta system: An introduction*. [W:] *The mental representation of grammatical relations*. Red. J. Bresnan. Cambridge, s. 1–19.
- Gelderen van E. (2013): *Clause structure*. New York–Cambridge University Press.
- Grzegorzczkowska R., Laskowski R., Wróbel H. (red.) (1998): *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. T. 2. Wyd. II (zmienione). Warszawa.
- Haspelmath M., Muller-Bardley T. (2004): *Valence change*. [W:] *Morphology. An international handbook on inflection and word formation*. Vol. 2. Red. G. Booij, Ch. Lehmann, J. Mugdan and S. Skopeteas. Berlin–New York, s. 1130–1145.
- Herslund M. (1997): *Passive and antipassive in a functional description of French reflexive verbs*. "Hermes. Journal of Linguistics" 19, s. 75–92.
- Janic K. (2013): *L'antipassif dans les langues accusatives*. Rozprawa doktorska. Université Lumière Lyon 2. Lyon. Francja. (J)
- Kępińska A. (2001): *Jedno małe się*. [W:] *Język w komunikacji*. T. 1. Red. G. Habrajska. Łódź, s. 142–153.
- Kleszczowa K. (1991): *Historyczna motywacja refleksywnych postaci czasowników*. [W:] „Prace Językoznawcze” 19: *Studia polonistyczne*. Red. A. Kowalska, A. Wilkoń. Katowice, s. 91–99.
- Laskowski R. (1998): *Kategorie morfologiczne języka polskiego – charakterystyka funkcjonalna*. [W:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. T. 2. Wyd. II (zmienione). Red. R. Grzegorzczkowska, R. Laskowski, H. Wróbel. Warszawa, s. 151–224.
- Levin B. (1993): *English verb classes and alternations. Preliminary investigation*. Chicago–London. (L)
- Levin B., Rappaport Hovav M. (1995): *Unaccusativity: At the syntax-lexical semantics interface. Linguistic Inquiry Monograph 26*. Cambridge.

- Malicka-Kleparska A. (2013): *Root-based or lexicalist approach in verbal morpho-syntax: Polish non-active morphology*. "Poznań Studies in Contemporary Linguistics" 49(4), s. 531–555.
- Marantz A. (2000): *Reconstructing the lexical domain with a single generative engine*. Cambridge.
- Misz H. (1966): *Szyk się w dzisiejszej polszczyźnie pisanej*. „Język Polski” 46, s. 102–110.
- Mroczyńska K. (2018): *Realizations of antipassive-like structures in Polish and English*. Lublin.
- Nagórko A. (1997): *Zarys gramatyki polskiej*. Warszawa.
- Piernikarski C. (1969): *Typy opozycji aspektowych czasownika polskiego na tle słowiańskim*. Wrocław.
- Polinsky M. (2005): *Antipassive constructions*. [W:] *The world atlas of language structures*. Red. M. Haspelmath, M. Dryer, D. Gil i in. Oxford, s. 438–439.
- Przepiórkowski A., Bańko A., Górski R., Lewandowska-Tomaszczyk B. (red.) (2012): *Narodowy Korpus Języka Polskiego*. Warszawa.
- Ramchand G. (2008): *Verb meaning and the lexicon: A first phase syntax*. Cambridge.
- Rappaport Hovav M., Levin B. (2012): *Lexicon uniformity and the causative alternation*. [W:] *Argument structure at the interface*. Red. M. Everaert, M. Marelj, T. Siloni. Oxford, s. 150–176.
- Reinhart T. (2002): *The Theta-system – An overview*. "Theoretical Linguistics" 28(3), s. 229–290.
- Rokoszowa J. (1981): *Antropocentryzm języka i znaczenie tego faktu dla badań nad stroną*. „Studia Gramatyczne” 4, s. 127–184.
- Ruda M. (2013): *Missing [HUMAN] objects: Active and SE morphology investigated*. [W:] *Proceedings of ConSOLE XXI*. Red. M. Kohlberger, K. Bellamy, E. Dutton. Leiden, 206–228.
- Saloni Z. (1976): *Cechy składniowe polskiego czasownika*. Warszawa–Wrocław–Kraków–Gdańsk.
- Silverstein M. (1972): *Chinook jargon: Language contact and the problem of multi-level generative systems*. "Language" 48, s. 378–406.
- Szlifersztejnowa S. (1968): *Bierne czasowniki zaimkowe (reflexiva) w języku polskim*. Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Wilczewska K. (1966): *Czasowniki zwrotne we współczesnej polszczyźnie*. Toruń.

Źródła internetowe

- Narodowy Korpus Języka Polskiego* (2012). Red. A. Przepiórkowski, M. Bańko, R. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa. [http://korpus/pl\(NKJP\)](http://korpus/pl(NKJP))
- Wielki słownik języka polskiego PAN*. Red. P. Źmigrodzki, [http://www.wsjp.pl\(KWSJP\)\(WSJP\)](http://www.wsjp.pl(KWSJP)(WSJP))

